

Inhoud

6. Voorwoord

Rondom het geboortehuis

- 10. Het geboortehuis
- 12. Een lantaarnpaal in Den Haag
- 14. Een vesting van zand
- 18. Raadhuis van Zundert
- 20. Pand achter het raadhuis
- 22. Huis van 'onze geliefde Tantes'
- 26. Nederlands Hervormde Kerk
- 30. Interieur van de kerk
- 32. Dat stille kerkhof
- 34. Kusterswoning
- 36. Hoogstam fruitbomen en boomgaarden
- 38. Ropsentuin
- 40. De Napoleonsweg, steenweg met beukenbomen
- 42. Diligencedienst
- 44. School
- 46. Oude kerk van Zundert
- 48. Rooms-katholieke pastorie
- 50. Sint-Anna klooster
- 52. Vermeende Zundertse tekeningen
- 56. Zundert, Vincent en Rubens

Het dagelijkse leven in de 19de eeuw

- 60. De connectie tussen Zundert en Kalmthout
- 62. Veenafgravingen en turfwinning
- 66. De heidevelden van de Kempen
- 68. Een boer in Zundert of Kalmthout
- 78. Molens in Zundert
- 84. Aardappelziekte
- 88. Keelziekten, tering, cholera en meer...
- 90. Armoedebestrijding in de 19de eeuw
- 94. Dagelijkse bezigheden

96. Landgoederen in de 19de eeuw

- 100. Knoestige, verdraaide knotwilgen
- 102. De invloed van het geloof
- 104. Ons doel is een 'wandelen met God'
- 105. Zandwegen
- 106. Kerk in Achtmaal

Opgroeien in een veranderlijke wereld

- 110. Pauselijke zouaven
- 112. Maatschappij van Welstand
- 122. Industriële revolutie
- 123. Sociale verhoudingen
- 124. Aanleg van de spoorlijn
- 126. Gevolgen treinverbinding in Kalmthout
- 128. Het ontstaan van de Kalmthoutse of Grijsse School

Herinneringen aan Brabant

- 136. Brabantse mutsen
- 138. Herinneringen aan het Noorden
- 144. Als ware ze in Zundert of Calmpthout geschilderd...
- 150. Een dorp in de Sterrennacht
- 152. Heimwee naar Brabant

- 153. Wat gebeurde er na Vincents overlijden?
- 155. Dankwoord
- 156. Bronvermeldingen
- 162. Bijlagen
- 166. Gebruikte schilderijen, tekeningen en foto's
- 172. Literatuurlijst
- 175. Index

Het geboortehuis, was t.h.v. Markt 26

*“.. Een gebed van de zonen der pastorie,
van de kinderen van den dienaar des Evangelies;
van hen die werden gezegend door hun Vader toen zij hun ouderlijk
huis verlieten en voor wie hunne Moeder bad op dien dag
“Vader, ik bid U niet dat Gij hen uit de wereld wegneemt,
maar dat Gij hen bewaart voor den booze.”
Een gebed van de kinderen van vele gebeden,
een gebed van twee broeders die zo lang sliepen met elkander
op het bovenkamertje in dat ouderlijk huis...”*

Vincent aan Theo, Dordrecht, 28 feb 1877, VGL nr. 104

Het geboortehuis, gebouwd voor 1619, stond tegenover het raadhuis en is het middelste gebouw op de foto. Het was oorspronkelijk de predikantswoning én het kerkgebouw van de Nederlands hervormde gemeente in Zundert. Door de Vrede van Münster in 1648 kreeg de hervormde gemeenschap 3 kerken tot haar beschikking.¹ Meer dan genoeg voor de ongeveer 60 protestanten die de gemeente telde.²

Het huis aan de Markt zou vanaf dat moment dienst doen als woonhuis voor de predikant. Het geboortehuis werd rond 1903 afgebroken³ en er kwam een nieuwe pastorie voor terug. Deze is nu onderdeel van het Vincent van Goghuis.

De omgeving

Rechts op het plein staat nog steeds de waterpomp. Deze werd rond 1850 geplaatst. De familie Van Gogh had echter een eigen waterput achter het huis.

De schellenbomen, instrumenten van de toenmalige harmonie Nut en Vermaak (nu: Koninklijke Harmonie Nut en Vermaak), hier te zien voor het geboortehuis, waren net klaar. Ze werden in 1848 gemaakt door de Zundertse katholieke⁴ koperslager Petrus Pillot.⁵

Let even extra op de lantaarnpaal en het poortje links van het geboortehuis. Deze komen later nog terug in het boek.

*“...Hun jeugd was vol van de
poëzie van het Brabantsche
buitenleven: zij groeiden op
tusschen de korenakkers, de hei
en de mastbosschen,
in die eigenaardige gevoelige
sfeer van een dorpspastorie,
waarvan de bekoring hun hun
leven lang bijbleef...”*

Uit: Verzamelde brieven van Vincent van Gogh⁶

4. Geboortehuis van Vincent Van Gogh, Zundert, Reissig Ferdinand, 09-05-1900
Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

Raadhuis van Zundert, Markt 1

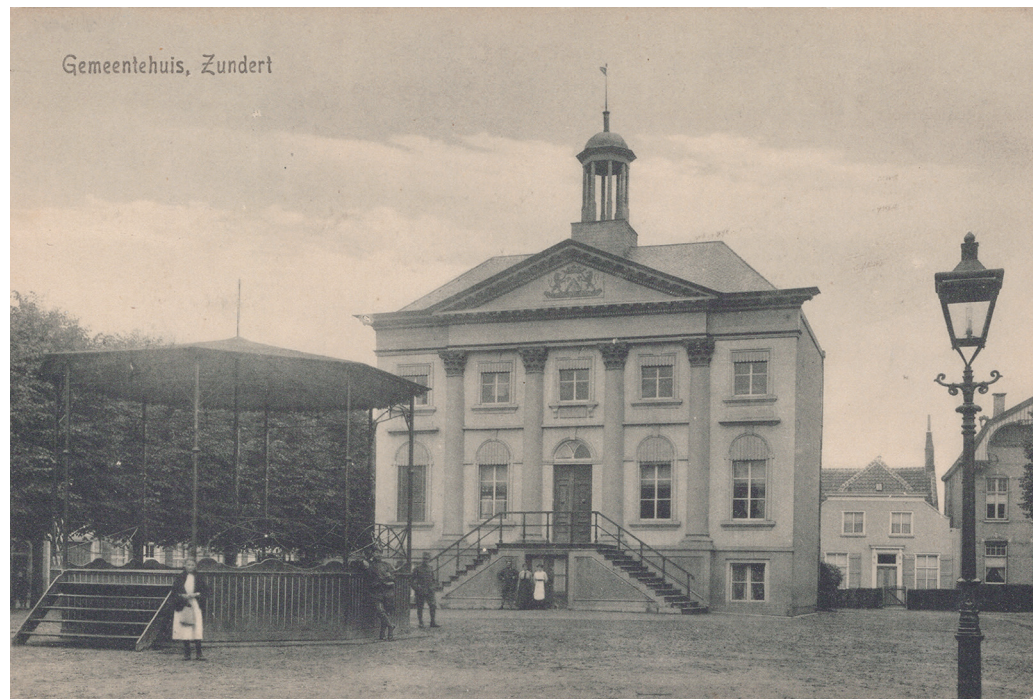
21. *Gemeentehuis Zundert*, Uitgeverij Willem Vorsselmans, Zundert, 1916
Collectie: Arjan Bakx

Vincent in Auvers-sur-Oise

Tijdens de laatste maanden van zijn leven verbleef Vincent in Auberge Ravoux, dat nog steeds schuin tegenover het gemeentehuis in Auvers staat.¹ Op de Nationale feestdag schilderde hij, volgens de overlevering vanaf het terras voor de Auberge, *Het gemeentehuis van Auvers*.

Vanaf dat terras zag hij het gemeentehuis vergelijkbaar met de Ansichtkaart van Auvers-sur-Oise, van opzij. Toch schilderde hij het gebouw nagenoeg frontaal.

Dit perspectief komt exact overeen met het beeld dat Vincent in Zundert zag wanneer hij het dorpsplein opliep vanaf het poortje bij het geboortehuis (zie p. 10). Dat geboortehuis in Zundert stond tegenover het raadhuis. Vincent vond dat het gemeentehuis in Auvers erg op het raadhuis van Zundert leek.²

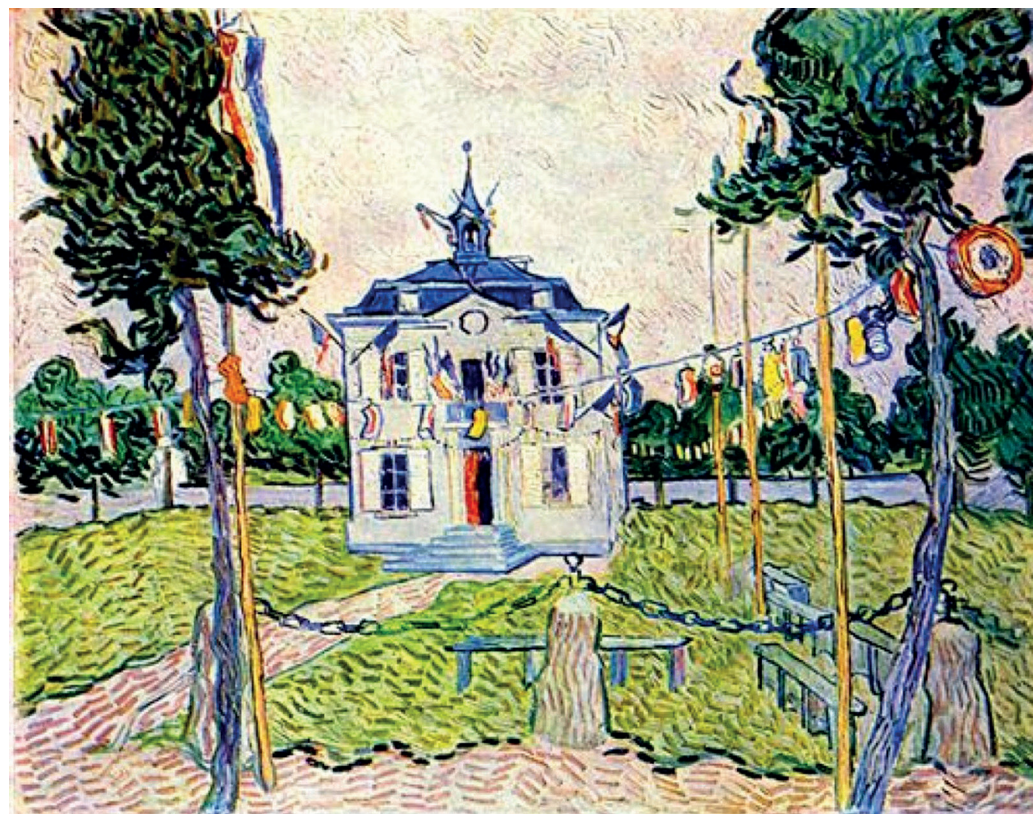

Geschiedenis raadhuis Zundert

Rond 1830 werd het raadhuis/gemeentehuis in Zundert gebouwd. Door de Belgische opstand werd het al tijdens de bouw door militairen bezet. Zij bivakkeerden er 9 jaar. Door deze belegering had het al veel te lijden gehad voordat het in 1840 eindelijk als raadhuis in gebruik werd genomen.³

In 1960 is het nieuwe raadhuis gebouwd. De karakteristieke voorgevel is in de oorspronkelijke stijl herbouwd en het werd meer naar achteren geplaatst. Het had altijd een torentje, maar pas in het nieuwe gebouw kreeg het een carillon, een klokkenspel met 16 klokken.⁴ Vincent heeft dit carillon nooit gezien.

In 2019 werd het Zundertse raadhuis opnieuw gerenoveerd.

22. *Het gemeentehuis van Auvers*, Vincent van Gogh, 1890
Privé collectie

De Napoleonsweg, steenweg met beukenbomen

“... want de herinnering aan vroeger kwam bij mij op, o.a. hoe dikwijls hebben wij zoo in de laatste dagen van Februarij met Pa gewandeld naar Rijsbergen enz. en de leeuwrik gehoord boven de zwarte akkers met het jonge groene koren, de tintelende blaauwe lucht met de witte wolken er boven - en dan de steenweg met de beukenboomen - o Jerusalem Jerusalem! Of liever o Zundert o Zundert!”

Vincent aan Theo, Dordrecht, 7 of 8 feb 1877,
VGL nr. 102

61. **Bredaseweg Zundert**, uitsnede A.C. Brinio
Uitgave H. Luyten-Kloet. Collectie: Arjan Bakx

De aanleg

De weg voor Vincents geboortehuis, aangelegd in 1812, is een Napoleonsweg die van Antwerpen naar Breda liep. Napoleon wilde zijn troepen snel kunnen verplaatsten en legde daarom rechte, met kasseien geplaveide, wegen aan.¹ Het was de eerste verharde weg in Zundert.

Alle routes van het wegennetwerk vertrokken vanaf het plein voor de Notre-Dame in Parijs. De Zundertse route ging naar Amsterdam. Een van de kenmerken van een Napoleonsweg was, dat er bomen werden gebruikt als wegmarkering en het behoud van de weg. Dit waren destijds eiken- of beukenbomen die op regelmatige afstand van elkaar stonden, aan beide zijden van de weg. Zij zouden voor beschutting van de troepen zorgen.²

62. **De weg naar Tarascon**, Vincent van Gogh, 1888
Kunsthau Zürich

Het Hoog Huis op de Lavijbosch, was t.h.v. Laveibosstraat nr. 3

De grond voor de nieuwe kerk en pastorie werd geschonken door een Antwerpse koopman Jean Babtiste van den Bergh. Hij woonde in Antwerpen en was er rijk geworden met de handel in tabak, koffie, thee en specerijen.

Hij had eerder een boerderij met ruim 100 ha grond gekocht aan de Eendenkooistraat. Later kocht hij nog meer heidegrond en bouwde verschillende boerderijen, de molen, een smederij, een steenbakkerij en een buitenhuis in Achtmaal. Het buitenverblijf, beter bekend als het Hoog Huis, werd in 1863 opgetrokken. Het werd ongeveer 18 jaar geleden afgebroken.

Niet alleen de grond werd door hem geschonken, ook de stenen, afkomstig uit zijn steenbakkerij werden gedoneerd en de pastoor kreeg een *met goudraad bestikt kazuifel*. Door zijn investeringen, de komst van een kerk en een school, ontwikkelde zich een dorpskern rond de kerk.⁶

Het huis in Auvers-sur-Oise had/heeft in werkelijkheid 5 ramen bovenaan.⁷

186. Hoog Huis aan de Laveibosstraat van J.B. van den Bergh, Achtmaal, glasnegatief, Collectie: Arjan Bakx

Oom Cent uit Princenhage

De rijke, kinderloze kunsthandelaar oom Cent van Gogh was een broer van Vincents vader.⁸ Hij was gehuwd met de zus van Vincents moeder. Ze woonden in Princenhage, net voor Breda. Vincent had het op een gegeven moment zo verbruid bij deze oom dat deze zijn testament aanpaste.

Terwijl zijn bedienden, dienstboden, Tersteeg en nage-noeg alle familieleden bedeed werden, stond er in het testament uitdrukkelijk: “... Ik legateer voorts (...) voor 5/16de gedeelte de kinderen of verder afstammelingen (...) van wijlen mijnen broeder Theodorus van Gogh *hier-van uitgezonderd diens zoon Vincent Willem van Gogh of zijn afstammelingen...*” Dit werd even verderop in het testament voor de zekerheid nog even herhaald.⁹

Vincent wist dit maar al te goed: “... De eenige persoon van wie *in heel andere omstandigheden* ik misschien iets had kunnen erven (...) (is) Oom Cent...”

Vincent aan Theo, Den Haag, 3 juni 1882, VGL nr. 235

187. White House at Night, Vincent van Gogh, Auvers-sur-Oise, 1890 Hermitage Museum, Sint-Petersburg

Het ontstaan van de Kalmthoutse of Grijsze School

En plein-air en invloed Millet

Doordat schilders hun verf rond 1840 kant-en-klaar konden kopen en niet meer eerst zelf hoefden te mengen, kregen ze een ongekende bewegingsvrijheid. Ze gingen realistischer schilderen, naar de natuur én vooral in de natuur (en plein-air).

Door o.a. Jean-François Millet was er ook een andere verschuiving gaande. Daar waar schilders in de middeleeuwen vooral de rijke en gegoede burgerij vereeuwigen kregen ze in deze periode ineens oog voor de arme boerenbevolking.¹

Elkaar inspireren

Al sinds 1840 waren schilders gecharmeerd door de onherbergzame natuur in Kalmthout. Na de aanleg van de spoorlijn werd het nog gemakkelijker om het gebied te bereiken en er ontstond een heuse kunstenaarsgemeenschap met kunstenaars die elkaar inspireerden en samen naar de heide gingen om er te schilderen.

Rond 1860 logeerden Jacques Rosseels, Adrien Joseph Heymans, Isodore Meyers, Florent Crabeels en Théodore Baron samen in de herberg Het Pannenhuis te Kalmthout. Door deze toevallige ontmoeting ontstond een samenwerkingsverband, dat ze later de Grijsze School of Kalmthoutse School zouden noemen.² In de 2de helft van de 19de eeuw zouden talrijke kunstenaars in Kalmthout verblijven.

De Cambus, een houten barak midden in de Kalmthoutse heide, was eerst het verblijf voor de zandgravers. Nadat deze in 1898 vertrokken, gingen de schilders in de barak logeren.³

212. *Iets schilderachtig in de Heide*, AC. foto F. Hoelen, Kalmthout, 1903
Eigen collectie

213. *Moerasachtig landschap*, Vincent van Gogh, Den Haag 1883
Privé collectie

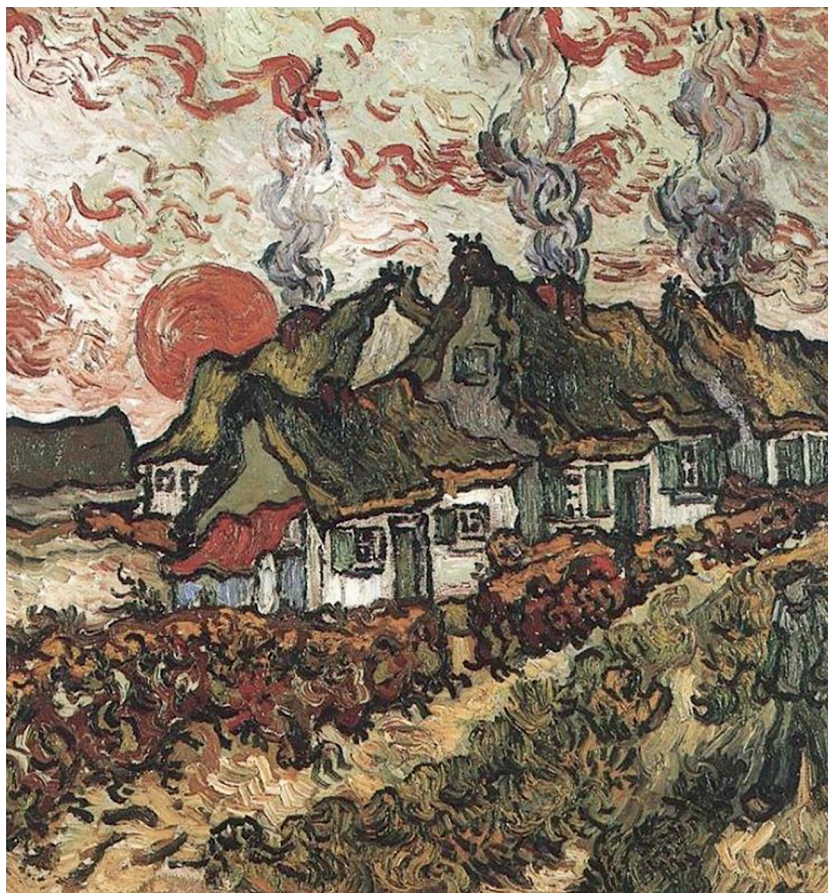
Herinneringen aan het Noorden

In het laatste jaar van zijn leven, in Saint-Rémy-de-Provence, maakte Vincent een aantal schilderijen die hij *Herinneringen aan het Noorden* of *Herinneringen aan Brabant* noemde. Hierop zijn de beukenheggen te zien achter de huizen met mosdaken, waar hij het in zijn brieven regelmatig over heeft.

In diezelfde periode vroeg hij regelmatig aan zijn moeder en zus of ze zijn oude studies wilden doorsturen. Hij bedoelde de tekeningen die in Breda jaren in de opslag hadden gelegen. Hij hoopte dat hij daarmee zijn herinneringen bevestigd kon krijgen.¹ Moeder en zus gingen niet in op de herhaaldelijke smeebeden van Vincent. Hij overwoog in die tijd zelfs om terug te keren naar Brabant. Zover is het niet meer gekomen...

"... En terwijl ik op 't ergst ziek was heb ik toch nog geschilderd, o.a. een souvenir van Brabant, hutten met mosdaken en beukenheggen op een herfstavond met een stormachtige lucht, de zon rood ondergaande in rosse wolken. Ook een knollenveld met vrouwen die aan het groen plukken zijn in de sneeuw..."

Vincent aan zijn moeder en zus Willemien, Saint-Rémy-de-Provence, 29 apr 1890, VGL nr. 864

De beukenheggen achter de huizen

Achter de huizen werden de moestuinen en velden omringd door beukenheggen. Zo was er al sinds de middeleeuwen een gangenstelsel ontstaan rondom de dorpskern van Zundert.²

Een aantal van deze beukenheggen, tegenwoordig tuintjes genoemd, zijn er nog steeds. De oudste beukenheggen achter het geboortehuis van Vincent, hier nog op de foto, zijn in 2021 verdwenen.

228. Huisjes bij zonsondergang ('Herinnering aan Brabant'), Vincent van Gogh
Saint-Rémy-de-Provence 1890
Privé collectie

227. Beukenheggen achter het Vincent van Goghuis, 2020
Foto: Charles van Campenhout

Pannendaken

“...Ik voor mij zie nu niet zonder een zekeren weemoed een nieuwe kroeg met rood pannendak op menig plekje waar ik mij herinner een lemen hut met het bemost rietdak te hebben zien staan...”

Vincent aan Anthon van Rappard, Den Haag, 13 aug 1882, VGL nr. 256

De schilderijen met mosdaken waar hij in verschillende brieven over schrijft, lijken te verwijzen naar de *Hutten bij zonsondergang*, *Huisjes bij zonsondergang* en *Landschap met huizen en twee spittende mannen*.

De pannen op sommige daken lijken ook al op het schilderij *Herinneringen aan Brabant* voor te komen. De foto met de pannendaken, in mijn ogen van de omgeving die Vincent zich herinnerde, is ongeveer 30 jaar jonger.

232. *Halte van de Tram*, Molenstraat 148, Fotograaf onbekend
Collectie: Marius Broos

233. *Hutten bij zonsondergang*, Vincent van Gogh (Herinnering aan Brabant), Saint-Rémy-de-Provence 1890
The Barnes Foundation, Philadelphia

234. *Boerderij Lentsebaan, Wernhout*, Foto van Hassel B.V. Zundert
Collectie: Arjan Bakx

Als ware ze in Zundert of Calmpthout geschilderd...

242. *Aa of Weerijns*, Maalbergenstraat Wernhout
Foto: Charles van Campenhout

Uitnodiging les XX (Les Vingt)

In 1889 werd Vincent benaderd door Octave Maus van Les XX, met de vraag of hij schilderijen zou willen insturen voor de expositie begin 1890 in Brussel. Les XX was een groep vernieuwende kunstenaars, met connecties in de Kalmthoutse School. Vincent aanvaardde met genoegen de uitnodiging om te exposeren en stuurde 6 schilderijen in.¹

Over deze schilderijen schreef hij: “... *niettegenstaande ze in een heel andere streek zijn gemaakt, geheel en al gebleven zijn als waren ze b.v. in Zundert of Calmpthout geschilderd...*”

Vincent aan zijn moeder, Saint-Rémy-de-Provence, rond 9 dec 1889, VGL nr. 826

Vincent wilde dat de schilderijen op een speciale manier werden opgehangen: in het midden *Bomen met klimop in de tuin van het gesticht*, links en rechts daarvan de *Zonnebloemen*, helemaal links de *Bloeiende Boomgaard* (= *Gezicht op Arles*), helemaal rechts *Korenveld bij zonsopgang* en daaronder *De rode wijngaard*. Deze zes schilderijen bevatten samen het gehele kleurenspectrum én de vier seizoenen en vormden daarom een eenheid.²

Anna Boch was een van de kunstenaars achter Les Vingt (XX)³ én de zus van Vincents vriend, Eugène Boch. Zij kocht *De rode wijngaard* voor 400 FF.⁴